

BOOK OF FULL TEXT

EGE 4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AEGEAN SUMMIT

4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

ISBN : 978-625-7341-87-5

*AEGEAN SUMMIT
4th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
FEBRUARY 12- 13, 2022
MUGLA*

Edited By

DR. LEMAN KUZU

All rights of this book belong to UBAK Publishing house.

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

UBAK Publications – 2022 ©

Issued: 26.02.2022

ISBN: 978-625-7341-87-5

CONGRESS ID

AEGEAN SUMMIT 4TH INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE – PLACE

FEBRUARY 12 - 13, 2022

MUGLA

ORGANIZATION

UBAK International Sciences Academy

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu

Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

Organizing Committee Member: Editor of the USE Journal

Organizing Committee Member: Editor of the EuroAsia Journal

Organizing Committee Member: Editor of UBAK Publishing house.

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – India – Azerbaijan – Nigeria – China – Canada- Germany- Philippine –
Indonesia - Georgia

PRESENTATION

Oral presentation

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZI
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

FRANSA AHLAK VE VATANDAŞLIK EĞİTİMİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ GENEL YAPI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

İLYAS KARA ¹, Prof. Dr. CEMİL ÖZTÜRK ², Doç. Dr. AHMET KATILMIŞ ³

¹ Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, - <https://orcid.org/0000-0002-1810-943X>

²Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, - <https://orcid.org/0000-0002-2433-350X>

³Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, - <https://orcid.org/0000-0002-5776-850X>

ÖZET

Ülkeler kendi beklentilerine ve özelliklerine uygun olarak, hedefledikleri ideal vatandaşları yetiştirmek amacıyla vatandaşlık eğitimine başvurumaktadırlar. Ayrıca ulusal ve küresel çaptaki sorunların artması ülkelerin önlem almalarını gerektirmekte, bu durum da yine ülkelerin vatandaşlık eğitimine yönelmelerine neden olmaktadır. Çünkü vatandaşlık eğitimi, ideal vatandaşları yetiştirmek ve yaşanan sorunları çözmek için çare olarak görülmektedir. Bu nedenle ülkeler ihtiyaç duydukları durumlarda vatandaşlık eğitimi öğretim programlarını geliştirmek ve güncellemek istemektedir. Bunun etkili ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için diğer ülkelerin vatandaşlık eğitimi konusundaki mevcut durumunun incelenmesi önemlidir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlık eğitimi konusundaki uygulamalarının ve öğretim programlarının araştırılması bu alandaki gelişmelere katkı sunmaktadır. Öte yandan, Avrupa kıtasının gelişmiş ülkelerinden biri sayılan ve kozmopolit bir yapıya sahip olan Fransa, 1789 Fransız İhtilali'nden sonra cumhuriyet, demokrasi, insan hakları ve milliyetçilik gibi kavramların dünya çapında yayılmasında etkili olarak vatandaşlık eğitimine yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu nedenle Türk eğitim sisteminin şekillenmesinde de büyük etkisi olan Fransa'nın vatandaşlık eğitimi öğretim programının mevcut durumu merak konusu olmuştur. Bu araştırmada¹ da Fransa ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programının genel yapı yönünden incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma yöntemi olarak doküman incelemesinin kullanıldığı bu çalışma kapsamında Fransa ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programı genel yapı bakımından incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleriyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Fransa ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programının hedefler, uygulama biçimi ve yöntemleri, beceriler ve içerik bölümlerinden oluştuğu görülmüştür. Ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programının Fransa eğitim sistemindeki 2. evre (ilkokul 1. 2. ve 3. sınıflar) 3. evre (ilkokul 4. ve 5. sınıflar ile ortaokul 1. sınıf) ve 4. evreye (ortaokul 2. 3. ve 4. sınıflar) yönelik olduğu tespit edilmiştir. Öğretim programında yer alan hedefler, uygulama biçimi ve yöntemleri ile beceriler bölümünün her üç evreyi kapsayacak şekilde ortak düzenlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim programının içerik bölümünün ise her evre için ayrı ayrı düzenlendiği saptanmıştır.

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar ve üçüncü yazar danışmanlığında hazırladığı "Fransa'daki Ortaokullarda Vatandaşlık Eğitiminin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi, Öğretim Programı

ANALYZING OF ETHIC AND CITIZENSHIP EDUCATION COURSE CURRICULUM OF FRANCE IN ACCORDANCE WITH GENERAL STRUCTURE

ABSTRACT

Countries apply to citizenship education to grow up ideal citizens in accordance with their expectations and characteristics. Due to the rising of national and global issues, countries are closely tending citizenship education. Citizenship education is seen as a solution to grow up ideal citizens or to solve problems faced. That's why they want to develop or update citizenship education curriculum when they need. It is very crucial to analyze other countries citizenship education position closely. Especially, analyzing of developing and developed countries implementations and curriculums contributes to improvements in this area. In other respects, France known as one of the developed countries and cosmopolitan society in European Continent, has brought new aspects to citizenship education after the French Revolution in 1789. Being common of Republicanism, democracy, human rights and nationalism have been very effective in that education so far. Current position of France's citizenship education has a great impact on Turkish education system also it has aroused a big curiosity while forming this system in Turkey. In this analyze, it is aimed to observe France's ethic and citizenship education generally. Obtained data are resolved with the methods of descriptive and content analysis. As a result of the analyze, it has been seen that French citizenship education curriculum consists of goals, method of implementation, skills and content. The ethic and citizenship education curriculum is closely related to 2nd step (1st, 2nd, 3rd grades in primary school) 3rd step (4th and 5th grades in primary, 1st grade in middle school) and 4th step (2nd, 3rd, 4th grades in middle school). Goals in curriculum, method of implementation and skills sections have all been designed according to those 3 steps. The curriculum content stage has been determined one by one for each step.

Keywords: France, Ethic and Citizenship Education, Curriculum

1. GİRİŞ

Sosyal ve ekonomik ilerlemelerin lokomotif durumunda olan eğitim, hızlı bir değişim ve gelişim içerisindedir. Eğitimde yaşanan bu değişim ve gelişim, pek çok alanda toplum için önemli bir yere sahip olmasının doğal bir sonucudur. Çünkü ekonomik olarak değerlendirildiğinde, kalifiye insan yetiştirmesi yönünden en önemli üretim alanlarından birini oluşturmaktadır. Siyasi, kültürel ve sosyal açılardan bakıldığında ise toplumsal bütünleşmenin, değişimin ve gelişimin sağlanmasında da etkilidir. Öyle ki, içerisinde bulunduğumuz bu dönemde bilime yönelik anlayış da hızla değişmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri hızla

ilerlemekte, demokrasi ve yönetim gibi kavramlar farklılaşarak bilgi toplumuna geçişin problemleri yaşanmaktadır. Hızlı bir şekilde gelişim gösteren küreselleşme süreci de sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda etkilerini göstererek pek çok faydayı ve problemi beraberinde getirmektedir (Genç ve Kıncal, 2005, s. 245). Küreselleşme pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkili olmakta, eğitim yapılanmaları, anlayışları ve uygulamaları büyük değişimlere uğramaktadır. Çünkü küreselleşme ile birlikte yetiştirilmek istenen ideal insan tipinde de değişimler yaşanmaktadır. Küreselleşme ile birlikte meydana gelen küresel toplum; hem yerel hem de küresel değerlere sahip, kendi yerel kültüründen kopmadan dünya vatandaşı olabilen, toplumsal yaşamda etkin birey özelliğine sahip olarak küreselleşmeyle birlikte gelen problemlerin çözümüne katkı sağlayabilen kişilere ihtiyaç duymaktadır (Argüden, 2008, s. 40).

Eğitim toplumsal düzenin oluşturulabilmesinde ve oluşturulan bu düzenin korunabilmesinde önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda demokratik bir toplumun meydana getirilmesinde ve toplumun demokratik özelliğinin korunmasında eğitim önemli bir faaliyet alanı olarak görülmektedir. Davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlanan eğitim, demokratik bir toplumsal yaşamın sağlanabilmesinin ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Çünkü bireylerin demokrasinin ne anlama geldiğini bilerek kavramaları, demokrasinin temel ilke ve değerlerini özümseyerek günlük yaşamlarında uygulamaları ancak eğitim ile mümkün olabilmektedir (Yeşil, 2002, s. 46). Öte yandan eğitimin amaçlarından bir diğeri iyi vatandaşlar yetiştirmektir. İyi vatandaş genel olarak; hak ve sorumluluklarını bilen, içerisinde yaşadığı toplumun siyasal sistemine uyum sağlamış, kendisinden beklenen görev ve sorumlulukları yerine getirme konusunda duyarlı davranan kişidir. Bireylerin bu yönde davranışlar ve demokratik özellikler kazanmalarının en etkili yolu ise eğitimidir (Çelik, 1997, s. 33-34). Bu açıdan değerlendirildiğinde; demokratik toplum düzenine uygun özelliklere sahip vatandaşların yetiştirilmesinde ve vatandaşlara demokratik tutum ve davranışlar kazandırılmasında eğitimin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

İnsan, doğumundan ölümüne kadar olan süreç boyunca sürekli olarak yeni bilgiler öğrenmektedir. Bu bağlamda eğitim, öğrenilen bu bilgilerin olumlu olanlarının davranış haline dönüştürülme süreci olarak görülmektedir. Bugünün eğitim sistemleri, bireyleri toplum yaşamına daha aktif bir biçimde hazırlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle okulun, yalnızca belirli kalıplaşmış bilgileri aktaran bir kurum olma özelliğinden çıkarılarak, dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilen ve yeni değerler oluşturabilen kurum olması sağlanmalıdır. Böylece okul, toplumun yenilenme ve gelişme sürecine katkıda bulunarak değişime aktif olarak katılabilecektir (Kepenekçi, 2000; akt. Civek, 2008, s. 1).

Bireysel ve toplumsal gelişimin sağlanmasında en büyük görevi eğitimin üstlendiği düşünülmektedir. Eğitimin öncelikli amaçlarından biri, bireyin içerisinde yaşadığı topluma sağlıklı bir biçimde uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Eğitim, bireylerin yaşantılarını doğrudan etkilemesi ve toplumsal yaşamın oluşmasındaki etkisi nedeniyle ülkelerin ve insanlığın gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bir toplumun kalkınması, o toplum içerisinde yaşayan bireylerin eğitilmesi, amaçlara uygun beceri ve yeteneklerin kazandırılabilmesi ile gerçekleştirilebilir (Türker, 1999, s. 2). Bireyler ve toplumlar için önemli bir yere sahip olan eğitim kavramını Tyler, “ bireylerin davranış biçimlerini değiştirme süreci” olarak tanımlamış ve bu tanım bugüne kadar genel olarak kabul görmüştür (Fidan, 1985: 2). Geniş anlamda ise

eğitim, bireyin toplumun inançlarını, standartlarını ve yaşama biçimlerini kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçler olarak tanımlanmaktadır (Smith, Stanley, Shores, 1957: 1). Toplum içerisindeki bireylerin istedik yönde davranışlar kazanabilmeleri ve uygulayabilmelerinin etkili yolu ise planlı ve programlı bir biçimde uygulanan eğitim sürecine tabi tutulmalarıdır. Bu bağlamda formal eğitim, ideal vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan ülkeler için önemli bir yere sahiptir. Çünkü ülkelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve gelişimlerini sağlayabilmeleri istedik davranışlar sergileyen vatandaşların var olup olmamasıyla yakından ilgilidir.

Bir bireyi bir devlete bağlayan tabiiyet bağına “vatandaşlık”, bir ülkeye tabiiyet bağı ile bağlı olan bireye de “vatandaş” denilmektedir (Kepenekçi, 2008: 30). Kişilerin vatandaşı olduğu devlete karşı askerlik, vergi ve sadakat gibi bazı sorumlulukları ve vatandaş olması sebebiyle sahip olduğu bir takım hakları vardır. Vatandaşlık kavramı toplumdaki bireylerin davranış sınırlarını belirlemektedir (Pamuk ve Alabaş, 2008: 23). Aynı zamanda devlet de vatandaşlarına değer vermekle sorumludur, çünkü devletin var olma nedeni vatandaşa hizmet etmektir (Cüceloğlu, 2007:113). Bu bağlamda değerlendirildiğinde bireylerin, vatandaşlık kavramının ne anlama geldiğini, vatandaşlığın onlara getirdiği hak ve sorumlulukların neler olduğunu kavramaları önemlidir.

Vatandaşlık bilgisi bir bilim dalı olmamakla birlikte vatandaşlık bilgisinin alanı ve konularının neler olduğu kesin bir biçimde sınırlarıyla belirlenmemiştir. Vatandaşlık bilgisi, vatandaş ile içerisinde yaşadığı, üyesi olduğu toplum arasındaki ilişkileri konu edinen bir bilgi veya öğreti dalıdır. Kişi, sahip olduğu hak ve sorumluluklarıyla hem vatandaş olarak kendi devletinin, hem de bütün insanlığın bir üyesi durumundadır. Bundan dolayı vatandaşlık bilgisi, konu olarak bireyin yalnızca kendi ülkesi ve çevresiyle değil, aynı zamanda dünya ile olan ilişkisini de kapsamaktadır (Sağırlı, 2005: 19).

Eğitim sistemlerinin ortak amaçlarından biri nitelikli, etkin, üretken, iyi insan ve ideal vatandaşlar yetiştirmektir. Eğitim sistemlerinin bir diğer ortak amacının da hedefler ışığında, öğrencilerin gerekli bilgi, beceri, davranış ve tutumları kazanarak bir üst eğitim kademesine hazırlanmalarını sağlamak olduğu söylenebilir (Sağırlı, 2005: 20). Ancak bir ülkede vatandaşların büyük çoğunluğu ilkokul ve ortaokul düzeylerinde eğitim almalarına rağmen orta ve yükseköğretime devam edememektedir. Bu nedenle ulusal kültürün şekillendirilmesinde temel kurum ilkokul ve ortaokuldur. Bu nedenlerden dolayı etkili vatandaşlık eğitimi, ilkokul ve ortaokulların temel hedeflerinden biri olmayı sürdürmektedir (Ersoy, 2007: 17). Öte yandan vatandaşlık eğitimi düşüncesi, farklı bireylere farklı anlamlar çağırıştırabilmektedir (Vinson, 2006, s. 59). Dünyanın çeşitli bölgelerinde son dönemlerde ortaya çıkan; ekonomik sıkıntılar, terör, siyasi problemler, artan yoksulluk gibi siyasal ve toplumsal gelişmeler insanlığın geleceğini ve demokratik istikrarı tehlikeye sokmaktadır. Vatandaşlık eğitimi bu sebeple son yıllarda ülkelerin öncelikli gündem maddeleri arasına girmiştir (Flowers, 2010: 12). Çağımızda toplumların gelişmişlik düzeylerinin belirtileri arasında; vatandaşlık eğitimine verilen önem, vatandaşlık eğitiminin kalitesi, vatandaşlık eğitiminin bireylere hangi yaşlarda hangi yöntem ve tekniklerle verildiği, vatandaşlık eğitiminin uluslararası sözleşmelere olan uygunluğu, vatandaşlık eğitiminin içeriği ile öğrencilerin vatandaşlık eğitiminin kazanımlarını günlük yaşamda davranış haline dönüştürmeleri gibi ölçütler yer almaktadır (Alkın, 2007, s. 1).

Vatandaşlık eğitimini hedefleyen bir öğretim programının ve vatandaşlık eğitimi adı altında bağımsız bir dersin ortaya çıkmasında üç önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki modern merkezi devletlerin meydana gelmesi ve bu devletlerin yöneticilerinin eğitimin, özellikle de vatandaşlık eğitiminin toplumu dönüştürücü rolünü keşfetmeleridir. İkinci faktör ise laikleşme ve dünyevileşmenin hızlanması ve son olarak üçüncüsü ise çocuklara yönelik bakış açısında meydana gelen değişimdir. 18. yüzyılda Batı'da meydana gelen çocuk merkezli düşüncelerin gelişmesi vatandaşlık eğitiminin gelişimi bakımından öneme sahiptir. Çocuklar bu dönemde toplumun geleceği için daha önemli görülmüş, bağımsız bir birey ve bir değer olarak kabul edilmiştir (Üstel, 2009, s. 12). Öte yandan hak ve sorumluluklarının bilincinde ideal bir vatandaş olabilmek için vatandaşlık eğitime gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık eğitiminin temel amacı, birey ile toplum arasındaki ilişkileri, bu ilişkilerin ortaya çıkardığı hak ve sorumluluklar konusunda bireyleri eğitmektir (Altunya, 2003: 4).

Milli birlik ve beraberliğin sağlanması için dayanışmanın önemini vurgulayan vatandaşlık eğitimi, hukuk kurallarını ve toplumsal yaşamı düzenleyen diğer kuralları tanıtarak bunların benimsenmesini sağlamayı hedeflemektedir. Vatandaşlık eğitiminin insanların birlikte yaşamasını kolaylaştırma ve uyumu sağlama gibi misyonları bulunmaktadır. Ayrıca uzlaşma, hoşgörü, iç disiplin ve toplumun yararını düşünme gibi değerleri içermektedir. Etkili vatandaşlık eğitimi alan kişilerden, devletin temel ilkelerine bağlı olarak vatandaşlık hak ve görevlerini bilmesi ve bunları uygulaması istenmektedir (Akbaş, 2008: 346). Vatandaşlık eğitiminin bir diğer amacı da bireylerin sosyalleşmelerini ve vatandaşı oldukları ülkelere yönelik olarak aidiyet duygusu kazanmalarını sağlamaktır (Kağıtçıbaşı, 2010: 359). Bunların yanı sıra ülkenin hukuki ve siyasi ilkeleri ile değerleri vatandaşlık eğitimi bağlamında verilmeye çalışılmaktadır. Vatandaşlık eğitimi kamunun yararı, adalet, kişisel haklar, eşitlik, vatanseverlik, doğruluk ve diğer değerleri içermektedir. Vatandaşlık eğitimi, ülkenin siyasetine ve hukukuna uygun tutum, bilgi, inanç, davranışları ve değerleri içermektedir (Akbaş, 2008: 346).

Demokratik toplum yapısının sağlanabilmesi açısından toplum içerisinde demokrasi bilincini kazanmış bireylerin bulunması önemli bir gerekliliktir. Vatandaşlara demokrasi bilinci kazandırmak ise onlara verilecek olan demokrasi ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili bir durumdur. Vatandaşlara toplumun sahip olduğu hakların, özgürlüklerin ve değerlerin kazandırılması, vatandaşlık eğitiminin temel amaçlarındandır. Vatandaşlık eğitiminin bu temel amacı doğrultusunda, her türlü vatandaşlık tutum ve değerleri eğitimin ilk kademesinden başlayarak çeşitli eğitim yaşantıları aracılığıyla bireylere kazandırılması gerekmektedir (Bilgen, 1994, s.2). Bugün; sosyal, ekonomik, bilimsel, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, insanların yaşam şekillerini de etkileyerek değişmesine neden olmuştur. Bu durumun ilerleyen süreçte de toplumları etkilemeye devam edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle bugünün koşullarına uyum sağlayarak demokratik tutum ve davranışlar gösterebilen, vatandaşlık görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar yetiştirmek, bütün ülkelerin öncelikli hedefi olmalıdır. Söz konusu özellikleri vatandaşlara kazandırmak için her bireyin, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi alması gerektiği öngörülmektedir. Bu bağlamda, vatandaşlık eğitimi dersinin önemli bir rol üstleneceği söylenebilir. Vatandaşlık eğitimi dersinin bu önemli rolü gerçekleştirebilmesi

amacıyla dersin öğretim programında gerektiğinde gözden geçirme, iyileştirme veya geliştirme çalışmaları yapılmalı ve vatandaşlık eğitimin kalitesi giderek artırılmalıdır.

Genel bağlamda eğitim sisteminin özel bağlamda ise vatandaşlık eğitiminin güncelleştirilerek geliştirilebilmesi ise diğer ülkelerin bu konudaki mevcut durumunun incelenmesi ile doğrudan ilgilidir. Özellikle gelişme ve gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlık eğitimi konusundaki mevcut durumun incelenmesi önemlidir. Bu çalışmada da Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinden biri olarak kabul edilen Fransa'nın vatandaşlık eğitimi öğretim programı genel yapı yönünden incelenmek istenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde Fransa vatandaşlık eğitimi öğretim programı ile ilgili yapılan çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Engin Zabun (2018) yapmış olduğu doktora tez çalışmasında ilkokul 4. sınıf ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programını incelemiş ve çalışmayı yalnızca 4. sınıf seviyesi ile sınırlı tutmuştur. Bunun dışında Fransa vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programı ile ilgili herhangi bir ulusal çalışma olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda Fransa vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programı ile ilgili yapılacak bir araştırmanın ilgili alan yazına önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Toplumlar maddi ve manevi değerlerine, beklentilerine uygun olarak, amaçladıkları ideal vatandaş tipini yetiştirmek amacıyla vatandaşlık eğitimine yönelmektedir. Bunun yanı sıra ulusal ve küresel boyuttaki problemlerin artması ülkelerin tedbir almalarını kaçınılmaz kılmakta, bu durum ülkelerin vatandaşlık eğitimine yönelmelerine sebep olmaktadır. Bundan dolayı ülkeler ihtiyaç duydukları durumlarda, özellikle toplumsal sorunların çözümü için çare olarak gördükleri vatandaşlık eğitimi öğretim programlarını geliştirme ve güncelleme yoluna gitmektedir. Bunun etkili bir biçimde sağlanabilmesi için farklı ülkelerin vatandaşlık eğitimi konusundaki mevcut durumunun incelenmesi gerekmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlık eğitimi konusundaki uygulamalarının ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programlarının araştırılması bu alandaki gelişmelere katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Bu çalışmada da tarihi boyunca vatandaşlık ve insan haklarının gelişimine katkıda bulunmuş ve Türk eğitim sisteminin yapılandırılmasında etkili olmuş Fransa ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programının genel yapı yönünden incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeline, örnekleme, verilerinin toplanmasına ve analiz sürecine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Fransa'daki ahlak ve vatandaşlık dersi öğretim programının genel yapı yönünden incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yürütülmüştür. Doküman incelemesi, yazılı belge ya da görsel malzemelere ilişkin bilgilerin sistematik olarak analiz edilmesi amacıyla kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak görülmektedir (Wach & Ward, 2013, s. 1). Bu yöntem ile araştırılması amaçlanan olgu ve olaylara yönelik bilgi edinme hedeflenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189).

2.2. Örneklem

Fransa’da 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde ilkökul 4. ve 5. sınıf seviyeleri ile ortaokul 1. 2. 3. ve 4. sınıf seviyelerinde, ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi kapsamında okutulmakta olan öğretim programı bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Öğretim programının genel ismi “Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programı” olarak adlandırılmaktadır. Bu araştırmada, söz konusu öğretim programı genel yapı yönünden incelenmek üzere araştırmanın örnekleme konu olmaktadır.

2.3. Veri Toplama Teknikleri

Nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak yapılan bu çalışmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırma için hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılacağı araştırmanın amacı ve problemi ile yakından ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189). Bu çalışmada da, araştırmanın amacı doğrultusunda öğretim programı çalışma dokümanı olarak belirlenmiştir. Verilerin kaynağını oluşturan öğretim programı, Fransa’daki ilkökul 4. ve 5. sınıf seviyeleri ile ortaokul 1. 2. 3. ve 4. sınıf seviyelerinde okutulmakta olan ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programı ile sınırlı tutulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

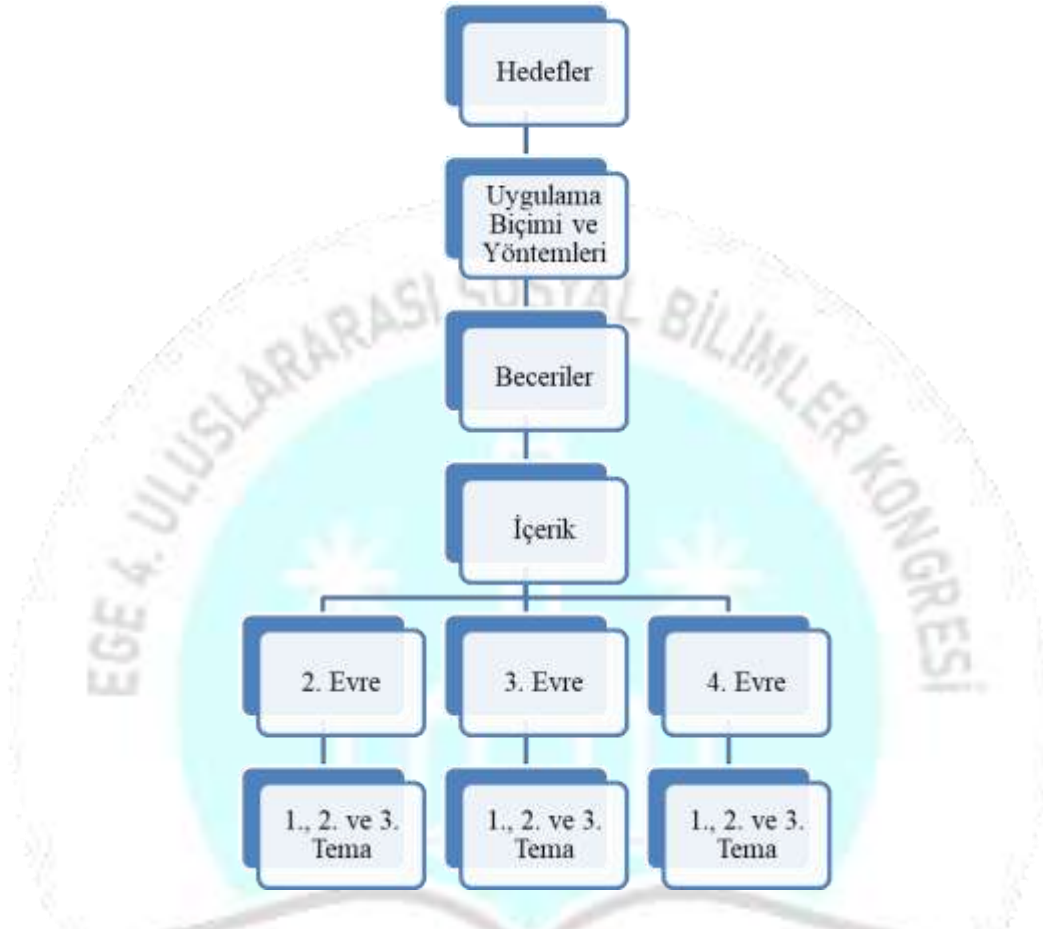
Bu araştırmada doküman incelemesi Foster (1995)’in sıraladığı (1) dokümanlara ulaşma, (2) orijinalliği kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) veriyi analiz etme ve (5) veriyi kullanma olmak üzere beş temel adım takip edilerek gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 194). Araştırma sürecinde takip edilen söz konusu bu adımlar şöyle detaylandırılabilir: 1) Dokümanlara ulaşma: Araştırmada doküman olarak kullanılan ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programı Fransa Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığında temin edilmiştir. 2) Orijinalliği kontrol etme: İlgili dokümanlar Fransa resmi devlet kurumundan temin edilmesinden dolayı dokümanların orijinal olduğu kabul edilmiştir. 3) Dokümanları anlama: Bu adımda, Fransa ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programının araştırma problemi ile ilişkilendirilmesi yapılmıştır. 4) Veriyi analiz etme: Bu adımda ise araştırmanın analiz süreci başlamış ve araştırmanın veri kaynağı olarak kullanılan öğretim programı genel yapı bağlamında betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. 5) Veriyi kullanma: Analizler sırasında elde edilen veriler, çalışmada kullanılmak üzere bulgular bölümünde yer almıştır. Ayrıca araştırmayı yürüten üç araştırmacıdan iki tanesinin alan uzmanlığına sahip olmasının yanı sıra, çevrim içi bir platformda üç araştırmacının da katılımıyla düzenli toplantılar gerçekleştirilmiş ve analizler üzerinde derinlemesine değerlendirmeler, fikir alışverişleri yapılarak görüş birliğine gidilmiştir. Araştırmanın tüm süreçlerinde her üç araştırmacı sürekli etkileşim halinde olmuş ve çalışmanın planlı bir şekilde yürütülmesine dikkat edilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde Fransa’daki ortaokul ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programının genel yapı özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Öğretim programları, eğitimin beklenti ve hedefleriyle uyumlu olması gereken hem okul içi hem de okul dışı etkinlikler ile öğrenme yaşantılarını kapsayarak düzenleyen bir süreçtir. Fransa’daki ahlak ve vatandaşlık eğitimi ders

kitapları ile bu dersin eğitim materyallerinin çıkış noktasını oluşturan ve Fransa Milli Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan öğretim programı; hedefler, uygulama biçimi ve yöntemleri, beceriler ve içerik gibi bölümlerden oluşmaktadır. Görsel 1'de öğretim programının genel yapısı gösterilmektedir.

Görsel 1: Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Dersi Öğretim Programının Genel Yapısı

Görsel 1'de Fransa'daki ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programında öncelikle hedefler, ardından öğretim programının uygulama biçimi ve yöntemlerine ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Daha sonra becerilere yönelik bölüme yer verilmektedir. Öğretim programının içerik bölümü, evreler şeklinde verilmekte ve her evrede de üçer tema yer almaktadır. Ayrıca öğretim programı incelenirken öncelikle bu programın genel yapı özellikleri incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Fransa'daki Ahlak ve vatandaşlık Eğitimi Dersi Öğretim Programının Genel Yapı Özellikleri

İnceleme Alanı	Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programı
Adı	Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programı
Programın Yayımlandığı Yıl	2020
Sayfa Sayısı	19
Vizyon Bulunmakta mı?	X
Hazırlayanlar Kişiler Belirtilmekte mi?	X
Genel Hedefler Var mı?	√
Uygulama Biçimi ve Yöntemlere İlişkin Bilgiler Mevcut mu?	√

<i>Uygulanmaya Konulan Eğitim-Öğretim Yılı</i>	2020-2021
<i>Uygulanan Sınıf Sevipleri</i>	İlkokul: 1., 2., 3., 4. ve 5. Sınıflar ile Ortaokul: 1., 2., 3. ve 4. Sınıflar
<i>Haftalık Ders Saati Belirtilmekte mi?</i>	X
<i>İçeriğin Nasıl Sunulmakta?</i>	Tema, Konu ve Kazanımlar
<i>Ders Kitapları Ve Yardımcı Kaynaklar İle İlgili Bilgiler Mevcut mu?</i>	X
<i>Kavramlar anlatılmış mı?</i>	X
<i>Değerlere yer verilmiş mi?</i>	X
<i>Becerilere yer verilmiş mi?</i>	√
<i>Ölçme ve değerlendirmeye yönelik bilgiler yer almakta mı?</i>	X

Çizelge 1’de öğretim programının “*Ahlak ve vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programı*” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Bu program en son 2020 yılında güncellenmiş ve 2020-2021 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuştur. Sayfa sayısı 19 olan öğretim programında, vizyondan söz edilmemektedir. Ayrıca öğretim programını hazırlayan kişilerle ilgili her hangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programında, ahlak ve vatandaşlık eğitiminin genel hedefleri ile uygulama biçimi ve yöntemlerine yer verilmiştir. Söz konusu öğretim programı ilkokul ve ortaokulun bütün sınıf seviyelerini kapsamaktadır. Çizelge 1’de de görüldüğü gibi öğretim programında, haftalık ders saati ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İçerik; tema, konular ve hedef kazanım ve davranışlar biçiminde sunulmaktadır. Öte yandan ders kitapları ve yardımcı kaynaklar ile ilgili her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca öğretim programında kavramlar ve değerler ifade edilmemektedir. Becerilerin yer verildiği öğretim programda ölçme ve değerlendirmeye yönelik bilgiler bulunmamaktadır.

Fransa’daki ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programı ilkokul birinci sınıftan itibaren ortaokul dördüncü (son) sınıfa kadar olan süreci kapsamaktadır. Bütün eğitim kademeleri ve sınıf seviyeleri için tek bir öğretim programı mevcut olup, öğretim programının hedef ve amaçları ortaktır. Programda ilk olarak ahlak ve vatandaşlık eğitiminin amaçlarına yer verilmekte ve bu amaçların her biri öğretim programında ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Ayrıca öğretim programında yer alan bu hedeflerin var olma gerekçeleri programda ifade edilmektedir. Öğretim programında Ahlak ve vatandaşlık eğitiminin birbiriyle yakından ilgili üç hedefe öncülük ettiği anlatılmaktadır. Ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programının hedefleri:

Diğerlerine saygı göstermek
Cumhuriyetin değerlerini kazanmak ve paylaşmak
Vatandaşlık kültürü oluşturmak olarak sıralanmıştır.

Öte yandan ahlak ve vatandaşlık eğitiminin ortaya koymuş olduğu vatandaşlık kültürünün *duyarlılık, kurallar ve haklar, yargılama becerisi (muhakeme), bağlılıklar* şeklinde dört kültüre çağrışım yaptığı ve bu dört kültürü kapsadığı tespit edilmektedir. Vatandaşlık kültürünün kapsamı ise Görsel 2’de gösterilmektedir.

Görsel 2: Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Dersi Öğretim Programı Hedeflerinde Vatandaşlık Kültürünün Kapsamı

Öğretim programında, öğretmenin eğitim öğretim sürecindeki uygulamaları ve yöntem teknikleri belirlerken pedagojik sorumluluğunu, ahlak ve vatandaşlık eğitiminin hedeflerini ve öğrencilerinin özelliklerini dikkate alması gerektiğinin altı çizilmiştir. Çizelge 2’de öğretim programında önerilen öğretim yöntem ve teknikleri gösterilmektedir.

Çizelge 2: Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Dersi Öğretim Programında Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programında Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri	
Yöntem	Teknik
Anlatma	Soru-cevap
Tartışma	Beyin fırtınası
Örnek olay	Münazara
Problem çözme	Görüş geliştirme
	Konuşma Halkası

Çizelge 2’de de görüldüğü gibi ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programında daha çok öğrenci merkezli ve aktif kılan öğretim yöntem ve teknikleri tavsiye edilmektedir. Disiplinin hedefleri doğrultusunda öğrencilerin düşüncelerini ifade edebilecekleri ve farklı düşüncelere tanık olabilecekleri ortamların oluşturulması istenmektedir. Öğrencilerin bir düşünce veya olay karşısında kendi duygu ve fikirlerini ifade edebilme becerisi kazanmaları hedeflenmektedir. Ayrıca öğrencilerin başkalarının duygu ve düşüncelerine saygılı olma ve hoşgörü becerisi kazanmalarını sağlayacak yöntem ve teknikler önerilmektedir. Bu doğrultuda ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretmenlerinin; *anlatma, tartışma, örnek olay, program çözme* gibi öğretim yöntemleri ile *soru-cevap, beyin fırtınası, münazara, görüş geliştirme, konuşma halkası* gibi tekniklere başvurmaları önerilmektedir.

Ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programında beceriler, vatandaşlık kültürü kapsamındaki dört kültüre yönelik olarak verilmekle birlikte öğretim programında yer alan bu becerilerle ilgili rakamsal bilgiler ve becerilerin kültür alanlarına göre dağılımı Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3: Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programında Yer Alan Becerilerle İlgili İstatistik Bilgiler

Vatandaşlık Kültürü Kültürü Alanı	Beceri Sayısı	
	f	%
Duyarlılık Kültürü	6	30
Kural ve Hak Kültürü	4	20
Yargılama (Muhakeme) Kültürü	5	25
Bağlılık Kültürü	5	25
Toplam	20	100

Çizelge 3'te de görüldüğü gibi ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programında toplam 20 beceri yer almaktadır. Bu becerilerden 6'sı (%30) duyarlılık kültürüne, 4'ü (20) kural ve hak kültürüne, 5'i (%25) yargılama (muhakeme) kültürüne ve diğer 5'i (%25) de bağlılık kültürüne yönelik olarak oluşturulmuştur.

Ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programında son olarak içerik ise evreler şeklinde düzenlenmektedir. Her evrede öncelikle tema ve tema doğrultusunda hazırlanan evre amaçlarına yer verilmekte, ardından da bu amaçlarla ilgili açıklamalar sunulmaktadır. Daha sonra da evre amaçlarına yönelik olarak hazırlanan hedef kazanım ve davranışlar ile eğitim konularına yer verilmektedir. Bu bağlamda öğretim programının 2., 3. ve 4. evrelere ait temaları Çizelge 4'te belirtilmektedir.

Çizelge 4: Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programının 3. Evreye Ait Temaları

Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi Öğretim Programı	
Evre	Tema
2., 3. ve 4. Evre	Diğerlerine Saygı Göstermek
	Cumhuriyet'in Değerlerini Kazanmak ve Paylaşmak
	Vatandaşlık Kültürü Oluşturmak

Çizelge 4'te de görüldüğü gibi ahlak ve vatandaşlık eğitimi öğretim programında her üç evre için aynı başlıkta üçer tema yer almaktadır. Bu temalardan ilkinin *diğerlerine saygı göstermek* olduğu görülmektedir. İkinci tema da *cumhuriyetin değerlerini kazanmak ve paylaşmak* şeklinde düzenlenmektedir. Son temasının ise *vatandaşlık kültürü oluşturmak* olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

Bu araştırmanın temel amacı Fransa'daki ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programını genel yapı yönünden incelemektir. Araştırmanın bulgularından yola çıkılarak; ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersinin ilkokuldan itibaren lise son sınıfa kadar bağımsız bir ders olarak "ahlak ve vatandaşlık eğitimi" dersi adı altında okutulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ahlak ve vatandaşlık eğitiminin zorunlu bir ders olduğu belirlenerek bu dersin ilk ve ortaokullarda haftalık bir saat, lisede ise haftalık 30 dakika süre ile verildiği tespit edilmiştir. Öğretim programının hedefler, uygulama biçimi ve yöntemleri, beceriler ve içerik bölümlerinden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim programında toplamda üç hedefin yer aldığı ve öğretim programında öğrenciyi merkeze alan ve aktif kılan öğretim yöntem ve tekniklerinin önerildiği belirlenmiştir. Çalışma ile ahlak ve vatandaşlık eğitimi dersi öğretim programında toplam yirmi becerinin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim programının içeriğinin tema, hedef kazanım ve davranışlar ile konular şeklinde sunulduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2008). Sosyal Bilgilerde Değerler ve Öğretimi. B. Tay ve A. Öcal. (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Alkın, S. (2007). *İngiltere ve Türkiye'de İlköğretim Programlarındaki Vatandaşlık Eğitiminin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altunya, N. (2003). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Argüden, Y. (2008). Küreselleşmeyi Yönetebilmek: Küresel Vatandaşlık Eğitimi. *Önce Kalite Dergisi*, 40-42.
- Bilgen, N. (1994). *Çağdaş ve Demokratik Eğitim*, (2. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Cüceloğlu, D. (2007). *Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim*, (26. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelik, V. (1997). *Eğitim, Demokratikleşme ve Küreselleşme*. Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslararası Eğitim Sempozyumu, s.33-34, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Fidan, N. (1985). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Flowers, N. (2010). *Pusulacık Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu*. (Çev: Çulhaoğlu, M.). İstanbul: Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık.
- Foster, N. (1995). The analysis of company documentation. In C. Cassell & G. Symon (Eds.), *Qualitative methods in organizational research: A practical guide*. Sage.

Genç, S. Z.; Kıncal R. Y. (2005) Hayat Bilgisi Dersi Ünitelerindeki Vatandaşlık İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi İle İlgili Hedeflerin Analizi. *XIV. Eğitim Bilimleri Kongresi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi, Denizli.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kepenekçi, Y. (2000). *İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kepenekçi, K. Y. (2008). *Eğitimciler İçin İnsan Hakları ve Vatandaşlık*. Ankara: Ekinoks Yayınevi.

Ministère Français De L'éducation Nationale, De La Jeunesse Et Des Sports (2022). *Programme d'enseignement moral et civique*. Erişim adresi: <https://eduscol.education.fr/74/j-enseigne> Erişim tarihi: 01.02.2022.

Pamuk, A. ve Alabaş, R. (2008). Tarih Eğitimi ve Vatandaşlık Algısı: Trabzon Örneği. Safran, M. ve Dilek, D. (Eds.), *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Sağırlı, M. (2005). Bir Konu Alanı olarak Vatandaşlık Bilgisi. Temiz, T. E.(Ed.), *Vatandaşlık Bilgisi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Smith, B. O., Stanley, W. O., & Shores, J. H. (1957). *Fundamentals of Curriculum Development*. Yonkers-on-Hudson, NY: World Book Company.

Türker, D. (1999). *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Üstel, F. (2009). *Makbul Vatandaşın Peşinde*. (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. IDS Practice Paper In Brief 13. Brighton: IDS

Vinson, K. D. (2006). Oppression, Anti-Opression, And Citizenship Education (Edited by Ross, E. W.), *The Social Studies Curriculum Purposes, Problems, and Possibilities* (Third Edition), State University of New York Press, Albany.

Yeşil, R. (2002). *Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*. Ankara, Nobel Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zabun, E. (2018). *Vatandaşlık eğitimine karşılaştırmalı bir bakış: Türkiye, Fransa*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.